

STRATEGIE PREVENCE A ŘEŠENÍ ŠIKANY

(Školní program proti šikanování)

Základní škola Štěrboholy, příspěvková organizace

Platnost od: 30. 8. 2023

Evaluace k: 27. 8. 2024

Vypracovala: Mgr. Libuše Juříčková

Schválila: Mgr. Eva Kollmannová, ředitelka školy

Číslo jednací: ZŠ/371/2024

A. ÚVOD

Dokument je zpracován na základě přílohy Metodického doporučení k primární prevenci rizikového chování u dětí a mládeže (č. j. MŠMT 21291/2010-28) a Metodického pokynu ministerstva školství, mládež a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních (č. j. MŠMT 21149/2016) a Metodického doporučení k řešení kyberšikany a dalších forem kybernetické agrese (č. j. MŠMT 32550/2017-1). Je určen pedagogickým i nepedagogickým pracovníkům školy, dále pak zákonným zástupcům a žákům školy.

Strategie vede k vytvoření bezpečného, respektujícího a důvěryhodného prostředí ve škole, a to jak pro žáky, tak pro učitele. Škola je odpovědná za předcházení vzniku jakýchkoliv forem rizikového chování, tedy i šikany zaměřené na žáky i učitele. Strategie zároveň nabízí postupy při řešení šikany. Při tvorbě strategie byly zohledněny tyto hlavní komponenty:

- 1) zmapování situace – analýza,
- 2) motivování pedagogů pro změnu,
- 3) společné vzdělávání a supervize všech pedagogů,
- 4) užší realizační tým,
- 5) společný postup při řešení šikanování,
- 6) primární prevence v třídních hodinách,
- 7) primární prevence ve výuce,
- 8) primární prevence ve školních i mimoškolních programech mimo vyučování,
- 9) ochranný režim (školní řád, dohledy učitelů),
- 10) spolupráce s rodiči,
- 11) školní poradenské služby,
- 12) spolupráce se specializovanými zařízeními,
- 13) vztahy se školami v okolí.

1. Charakteristika šikany

Šikana je jakákoliv chování a jednání, jehož **záměrem** je **ublížit, ohrozit** nebo **zastrašovat** žáka, skupinu žáků nebo pedagoga. Projevuje se **cílenými** a **opakovanými** fyzickými a psychickými **útoky** jedince nebo skupiny vůči jedinci, skupině žáků či pedagogovi, kteří se neumí nebo z různých důvodů nemohou bránit. Pro šikanu jsou dále charakteristické tyto znaky: **nepoměr sil, bezmocnost oběti, nepříjemnost útoku** pro oběť a **samoúčelnost agrese**.

Podoby šikany

Přímá podoba šikany:

- fyzické útoky – bití, vydírání, loupeže, poškozování věcí,
- verbální útoky – nadávky, pomluvy, vyhrožování, ponižování, zraňující komentáře k rase, národnosti, etnicitě, náboženství nebo sexualitě, násilné a manipulativní příkazy,
- neverbální útoky – urážlivá gesta a zvuky, zírání, používání zastrašujících nebo výhružných výrazů ve tváři nebo v řeči těla, ničení/ schovávání/ kradení věcí nebo učebních pomůcek,
- sexuální obtěžování až zneužívání,
- kyberšikana prostřednictvím elektronické komunikace (útoky e-mailem, SMS zprávou, zveřejňování urážlivých materiálů on-line apod.).

Nepřímá podoba šikany:

- cílem je způsobit emocionální a psychologické utrpení a poškodit sociální status oběti,
- útočník působí bolest tak, aby to vypadalo, že to není jeho záměrem (často k útoku využívá prostředníka),
- jedná se o nefyzickou formu ubližování, ale někdy je třetí strana vmanipulována do fyzického ublížení,
- demonstrativní přehlížení, ignorování, izolace oběti, rozšiřování zákeřných pomluv a lží,
- neoprávněná nařčení ze sexuálního obtěžování, nepříjemné sexuální provokace.

Důležité je **odlišit** šikanování od **škádlení** a **agrese**. Jedním z rozlišujících prvků je schopnost žáka **škádlení opětvat, bránit** se mu a **zastavit** ho. Pokud se žák neumí nebo nemůže škádlení nebo agresi bránit, cítí se bezradný, bezmocný, a přesto škádlení nebo agrese pokračuje, pak toto chování přerůstá v šikanu. Pokud hovoříme o šikaně od žáků směrem k učiteli, šikanou není zlobení a nerespektování. Ale pokud se toto chování stává vědomým, záměrným a úmyslným a pokud se pedagog cítí, že se toto chování nedá zastavit, je bezradný, ztrácí autoritu a mění se poměr sil v roli žák-pedagog, jedná se o šikanu. Závažnost šikany určuje povaha a provedení útoku.

2. Rozdíly mezi škádlením a šikanováním

ŠKÁDLENÍ	ŠIKANOVÁNÍ
Definice: Škádlení náleží k rovnocenným, kamarádským nebo partnerským vztahům. Chápáno je jako projev přátelství. Za škádlení se považuje žertování (popichování, zlobení) za účelem dobré nálady a není v něm vítěz ani poražený.	Definice: Šikanování řadíme do násilných a závislostních vztahů. Za šikanování se považuje, když jeden nebo více žáků úmyslně a opakovaně ubližuje druhým. Znamená to, že dítěti někdo, komu se nemůže ubránit, dělá, co je mu nepříjemné, co ho ponižuje nebo to prostě bolí.
1. Záměr: Vzájemná legrace, radost a dobrá nálada.	Záměr: Ublížit, zranit a ponižovat.
2. Motiv: Náklonnost, sblížení, seznamování, zájem o druhé. Rozpuštění napětí ve třídě a navozování uvolněné a pohodové atmosféry. Zodolňování, zmužnění.	Motiv: Základní tandem - moc a krutost. Další motivy překonávání samoty, zabíjení nudy, zvědavost ala Mengele, žárlivost, předcházení vlastnímu týrání, vykonání něčeho velkého...
3. Postoj: Respekt k druhému a sebeúcta.	Postoj: Devalvace, znevážení druhého
4. Citlivost: Vcítění se do druhých.	Citlivost: Tvrdost a nelítostnost.
5. Zranitelnost: Dítě není zvýšeně zranitelné a precitlivělé.	Zranitelnost: Bezbrannost, oběť se neumí, nemůže či nechce bránit.
6. Hranice: Obě strany mají možnost obhájit své osobní teritorium. Vzájemné vnímání a respektování verbálních i neverbálních limitů. Při divočejším škádlení žádný nepoužije své plné síly nebo silnější mírní své akce.	Hranice: Prolamování hranic, „znásilňování“ druhého. Silnější strana nebere ohled na slabšího. Oběť dává najevo, že je jí to nepříjemné, útočníci pokračují dál. Někdy sadomasochistická interakce.
7. Právo a svoboda: Rovnoprávnost účastníků. Dítě se může bránit a škádlení opřevovat, případně ho může zastavit a vystoupit z něho.	Právo a svoboda: Bezpráví. Pokud se dítě brání nebo dokonce „legraci“ oplátí, je tvrdě ztrestáno!
8. Důstojnost: Zachování důstojnosti. Dítě nemá pocit ponížení. Necítí se trapně a uboze.	Důstojnost: Ponížení lidské důstojnosti. Dítě je zesměšňováno a ponižováno.
9. Emoční stav: Radost, vzrušení ze hry, lehké naštvání. I nepříjemné! Ale ne bezmoc.	Emoční stav: Bezmoc! Strach, stud, bolest. Nepříjemné a bolestivé prožívání útoku.
10. Dopad: Podpora sebehodnoty, pozitivní nálada.	Dopad: Pochybnosti o sobě, nedostatek důvěry, úzkost, deprese. Dítě má strach ze školy.

(Kollář, 2011)

Většina obětí i svědků šikany má snahu situaci udržet co nejdéle v tajnosti a obává se někomu svěřit. Důsledkem může být podcenění celé situace a závažnosti i rozsahu šikany nebo obtížné nalezení útočníků. V rámci prevence je proto důležité se zaměřit se na identifikaci rizikových znaků a signálů pro výskyt šikany.

Důvody pro skrývání šikany: minulá zkušenost žáka s reakcí dospělých na tento problém, stud žáka za to, že se nedokázal ubránit, strach z reakce agresorů, zákonných zástupců, strach z odplaty, ponížení, obava ze ztráty posledních kamarádů, obava, že mu nebude nikdo věřit nebo že se situace vůbec nezmění apod.

Důvody šikany: jakákoliv odlišnost – fyzická zdatnost, vzhled, hmotnost, barva pleti, tělesná neobratnost, inteligence (snížená/nadání), jazyková/komunikační bariéra, socio-ekonomická odlišnost, psychická odlišnost, speciální vzdělávací potřeby, etnicita, rasismus, sexuální orientace apod.

3. Charakteristika kyberšikany

Kyberšikana je **forma agrese** uplatňovaná na jedinci či skupině osob prostřednictvím **informačních a komunikačních technologií**, ke které dochází **opakovaně**, ať už ze strany agresora nebo sekundárních útočníků (např. opakovaným sdílením nahrávky, opakovaným komentováním apod.) a ze strany oběti je vnímána jako **ubližující**. Ačkoliv bývá klasifikována jako záměrné jednání, může vzniknout i nezáměrně – jako nevhodný vtip, který se v on-line prostředí vymknul kontrole. Má mnohem větší dosah, čímž ještě více zhoršuje prožívání oběti. Často začíná jako tradiční šikana (psychická nebo fyzická), bývá jejím doplňkem, ale může však existovat zcela nezávisle na tradiční šikaně.

Jako u běžné šikany jsou i pro kyberšikanu charakteristické tyto znaky: **dlouhodobost**, **nepoměr sil**, **oběť se nedokáže** útokům účinně **bránit**.

Také u kyberšikany musíme rozlišovat, zda se jedná o **pravou** nebo **nepravou kyberšikanu**. Pravá kyberšikana je charakteristická dlouhodobými útoky se vzrůstající intenzitou a u nepravé šikany se jedná o jednorázové útoky.

Podoby kyberšikany

Přímá podoba kyberšikany:

- agresor útočí na oběť přímo a bezprostředně, např. zakládání falešných profilů na jméno žáka/učitele s dehonestujícím obsahem, prezentace dehonestujících videí,

zraňující komentáře na webu, rozesílání výhružných nebo vulgárních koláží s tváří žáka, učitele nebo jeho rodiny, výhružné SMS a e-maily.

Nepřímá podoba kyberšikany (kyberšikana v zastoupení = cyberbullying-by-proxy):

- agresor k útoku využívá jinou osobu, která o tom často ani neví (např. agresor pronikne do on-line účtu oběti a začne ostatní uživatele dehonestovat, ti se začnou majiteli účtu z urážky mstít).

Veřejná podoba šikany (s přítomností publika):

- podstatou je rozšířit informace o oběti mezi velké množství uživatelů,
- jedná se o publikování ponižujících záběrů, krádeže identity, verbální formy jako je dehonestování a provokování,
- komunikace probíhá prostřednictvím veřejných komunikačních kanálů.

Soukromá podoba šikany (bez přítomnosti publika):

- komunikace mezi agresorem a obětí probíhá prostřednictvím soukromých komunikačních kanálů – soukromý chat v rámci sociálních sítí, instant messengerrů, VoIP komunikátorů (Skype), popř. prostřednictvím SMS/MMS
- mezi projevy kyberšikany patří: dehonestování, provokování, vyhrožování, vydírání v on-line prostředí.

Mezi další projevy kyberšikany dále patří:

- vyloučení z virtuální komunity (exclusion),
- obtěžování (harrasment),
- specifické formy kyberšikany spojené s on-line hrami: happy slapping,
- kyberstalking (pronásledování s pomocí informačních a komunikačních technologií),
- webcam trolling (zneužívání webkamer pro manipulaci uživatelů internetu).

4. Přímé a nepřímé signály šikany

Přímé varovné signály:

- posměšné poznámky, pokořující přezdívky, nadávky, ponižování, hrubé žerty z důvodu etnicity, sexuální orientace, náboženského vyznání apod.,
- kritika, výtky pronášené nepřátelským, nenávistným, pohrdavým tónem,
- nátlak na žáka, aby dával věcné nebo peněžní dary šikanujícímu nebo za něj platil,
- příkazy od jiných spolužáků, zejména pronášené panovačným tónem,

- skutečnost, že se žák podřizuje ponižujícím a panovačným příkazům spolužáků,
- nátlak k vykonávání nemorálních až trestných činů nebo nucení ke spoluúčasti na nich,
- honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvlášť silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí,
- rvačky, v nichž je jeden z účastníků zřetelně slabší a snaží se uniknout,
- snaha bránit se cestou zvýšené agrese, podrážděnosti, odmlouvání učitelům apod.

Nepřímé varovné signály:

- žák je o přestávkách často osamocený, ostatní o něj nejeví zájem, nemá kamarády,
- při týmových sportech bývá do družstva zvolen mezi posledními,
- při přestávkách vyhledává blízkost učitelů,
- při promlouvání před třídou je nejistý, ustrašený,
- působí smutně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči,
- uzavírá se do sebe,
- dochází k náhlému a nevysvětlitelnému zhoršení prospěchu,
- jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené,
- má zašpiněný nebo poškozený oděv,
- stále postrádá nějaké své věci,
- odmítá vysvětlit poškození a ztráty věcí nebo používá nepravděpodobné výmluvy,
- mění svoji pravidelnou cestu do školy a ze školy,
- začíná vyhledávat důvody pro absenci ve škole,
- patrné odřeniny, modřiny, škrábance nebo řezné rány, které nedovede uspokojivě vysvětlit.

5. Bezpečné prostředí ve škole (jak předcházet šikaně)

- Povinností školy je zajistit bezpečí a ochranu zdraví v průběhu všech vzdělávacích i souvisejících aktivit a zároveň vytvářet podmínky pro zdravý vývoj žáků.
- Školní řád je doplněn (ne nahrazen) třídními pravidly. Zároveň stanovuje důsledky za porušení pravidel.
- Škola působí preventivně, a to jak podporou vzájemných pozitivních vztahů mezi žáky i žáky s pedagogy, tak zajišťováním a zařazením adekvátních preventivních programů vedených odborníky.

- Pedagogický pracovník by měl předcházet vzniku rizikového chování nebo jeho projevy neprodleně řešit a poskytnout oběti okamžitou pomoc.
- Všichni učitelé, zejména pak třídní učitelé (také ve spolupráci s ŠPP) sledují atmosféru, klima a dění ve třídách a spolupracují na zajištění bezpečného prostředí ve škole.
- Ve škole jsou pravidelně realizovány třídnické hodiny, které by měly žákům poskytnout bezpečný prostor k reflexi. Žáci mohou svobodně hovořit o wellbingu ve škole, pocitu bezpečí, vztazích a učit se efektivně řešit konfliktní situace apod.
- Základem včasného odhalení šikany je funkční komunikace v pedagogickém sboru i pravidelný monitoring varovných signálů. Je důležité, aby byli pedagogičtí pracovníci k projevům takového chování citliví a nepodceňovali ani nenápadné signály.
- Ředitel má zároveň zodpovědnost za zajištění bezpečnosti a ochrany zdraví svých zaměstnanců, tedy také za prevenci šikany zaměřené na pedagogické pracovníky školy.

6. Odpovědnost školy

Škola má odpovědnost za žáky. V souladu s ustanovením § 29 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, jsou školy a školská zařízení povinny zajišťovat bezpečnost a ochranu zdraví dětí, žáků a studentů v průběhu všech vzdělávacích a souvisejících aktivit a současně vytvářet podmínky pro jejich zdravý vývoj a pro předcházení vzniku rizikového chování. Z tohoto důvodu pedagog musí šikanování mezi žáky neprodleně řešit a každé jeho oběti poskytnout okamžitou pomoc.

Škola má ohlašovací povinnost při výskytu šikany v následujících případech:

- Dojde-li k šikaně v průběhu vyučování, s ním souvisejících činností anebo poskytování školských služeb, má škola povinnost tuto skutečnost oznámit **zákonnému zástupci** jak žáka, který byl útočníkem, tak žáka, který byl obětí (§ 21 odst. 2 školského zákona).
- Škola ohlašuje **orgánu sociálně-právní ochrany dětí** takové skutečnosti, které nasvědčují tomu, že dítě je v ohrožení buď proto, že ho ohrožuje někdo jiný, nebo proto, že se ohrožuje svým chováním samo. Situace ohrožení dítěte přitom musí trvat

po takovou dobu nebo nabývat takové intenzity, že nepříznivě ovlivňuje vývoj dítěte anebo je nebo může být příčinou nepříznivého vývoje dítěte (viz § 6, 7 a 10 zákona č. 359/1999 Sb.). V případě šikany se jedná o všechny případy, které škola oznámila policejnímu orgánu nebo státnímu zástupci a dále případy, které sice výše uvedeným nebyly oznámeny, avšak které jsou svou povahou velmi závažné a nasvědčují tomu, že dítě se nachází v nepříznivé sociální situaci, jelikož jeho přirozené prostředí nedokáže dostatečným způsobem naplňovat své funkce při zajišťování přiměřené ochrany příznivého vývoje dítěte.

- Dojde-li v souvislosti se šikanou k jednání, které by mohlo naplňovat znaky přestupku nebo trestného činu, obrací se škola na **Policii ČR**. Trestní oznámení je možné podat také na **státní zastupitelství**. Tuto skutečnost oznámí ředitel školy nebo jiná pověřená osoba jakoukoliv formou (písemně, telefonicky, osobně) na Policii ČR, v ideálním případě přímo specialistovi na problematiku mládeže Služby kriminální policie a vyšetřování, jinak na nejbližším obvodním oddělení Policie ČR. V takovém případě vystupuje tato osoba jako oznamovatel a má právo na vyrozumění do jednoho měsíce od podání oznámení. Oznámení může podat také zákonný zástupce dítěte.

B. PROGRAM PROTI ŠIKANOVÁNÍ

1. *Mapování situace – analýza současného stavu*

Teprve od začátku školního roku 2024/2025 se naše škola řadí mezi plně organizované školy. Ve škole je zřízena také přípravná třída pro děti předškolního věku. Protože jsme doposud disponovali menším počtem žáků a pedagogických pracovníků, také kontakt mezi žáky a pedagogy byl bližší a intenzivnější, což se promítalo do klimatu tříd a školy. Závažnější obtíže z oblasti rizikového chování se škole právě z toho důvodu dlouho vyhýbaly. Se zvyšující se kapacitou školy a žáky všech ročníků druhého stupně vnímáme, že je potřeba klást větší důraz na duševní zdraví žáků a klima třídy, jejich vzájemné vztahy a vztah k sobě samým. Pro práci s kolektivem volíme různé aktivity a projekty (jednodenní akce, výlety, projekty, třídnické hodiny, ranní a komunitní kruh...) Kázeňské a studijní obtíže jsou v kompetenci třídních učitelů. Jakékoliv projevy rizikového chování řeší prvotně třídní učitel se žákem, třídním kolektivem, a pokud je to potřeba, také se zákonnými zástupci žáka. Závažnější nebo krizové situace jsou v kompetenci ŠPP. To se schází na pravidelných měsíčních schůzkách. Při mapování situace je důležité pečlivě rozlišovat chování, které splňuje parametry a vykazuje známky šikany a případy, kdy se jedná o škádlení nebo agresi.

2. Motivování pedagogů pro změnu

V udržování zdravého klimatu školy i tříd a včasném odhalení varovných příznaků šikany je klíčové zapojení všech pedagogických pracovníků. Prevence šikany je úkolem celého kolektivu školy. V tomto ohledu mohou pomoci preventivní dokumenty – tedy Školní program proti šikanování (Preventivní program školy a další). Jejich realizace má smysl, protože může vést k předcházení, řešení nebo alespoň omezení šikany a dalších forem rizikového chování ve škole. Při odhalování šikany hraje důležitou roli čas. Proto je nutné, aby pedagogičtí pracovníci výskyt šikany nepřehlíželi, neodmítali a zároveň si ho nepřičítali jako své osobní selhání. Základními pilíři pedagogického sboru by měla být spolupráce, ochota otevřeně komunikovat, sdílet své zkušenosti s ostatními kolegy, řešení problémových situací, hledání kompromisů a ochota se učit. Pohoda v pedagogickém sboru se přenáší také na žáky. Proto by mělo být v zájmu všech sledovat a budovat zdravé vztahy mezi dětmi i dospělými. Je důležité, aby pro vytváření bezpečného prostředí získávala škola také rodiče.

3. Společné vzdělávání a supervize všech pedagogů

Škola má vypracovaný plán dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků. Do tohoto plánu jsou zahrnuta také témata z oblasti prevence. Je žádoucí, aby se v této oblasti vzdělávaly také vychovatelky školní družiny a asistenti pedagoga. Pro metodiky prevence jsou v PPP pořádány společná setkávání metodiků a supervize. Je žádoucí, aby se jich metodik účastnil a získané informace a podněty dále předával svým kolegům. Kromě metodika prevence je pedagogům dispozici také školní psycholožka.

4. Užší realizační tým

Ve škole je zřízeno poradenské pracoviště, jehož součástí jsou: výchovný poradce (speciální pedagog), metodik prevence a školní psycholog. Ředitelka školy je součástí tohoto týmu (výchovný poradce). Poradenské pracoviště zavádí a ověřuje program proti šikanování ve škole, podporuje efektivní komunikaci a spolupráci mezi všemi pedagogickými pracovníky a přispívá k vytváření příznivých podmínek k ochraně žáků před šikanou. Za realizaci primární prevence ve škole zodpovídá ředitelka školy. Koordinátorem prevence je metodik prevence. Na její realizaci se podílejí všichni pracovníci školy (pedagogičtí i nepedagogičtí). Pokud třídní učitel zachytí náznaky (informace), že v jeho třídě dochází k šikaně, spolupracuje na řešení situace s ředitelkou školy (ta musí být vždy informována)

a poradenským pracovištěm. Pokročilou a neobvyklou formu šikany řeší škola ve spolupráci s odborníky ze specializovaných pracovišť.

5. Společný postup při řešení šikanování

Preventivní opatření školy směřují k minimalizaci rizika výskytu šikany. Škola ale musí být připravena na situaci, kdy se přes všechna opatření šikana objeví. Pro takové případy má škola zpracované postupy v **krizovém plánu**. Postupy jsou jasné a závazné pro každého pracovníka školy.

- Řešení situace probíhá v závislosti na typu šikany (počáteční šikana, výbuch skupinového násilí atd.).
- Vyhodnocení závažnosti situace je zásadní pro volbu šetření a řešení šikany. Škola musí **posoudit situaci** a zvážit, zda je kompetentní řešit šikanu sama. Pedagogové (metodik prevence) by měli zvládnout řešení **počáteční šikany**, tj. první, druhé i třetí stádium, kdy ještě nalezneme vhodné svědky ochotné spolupracovat na změně (ubližování ještě není řízeno jádrem agresorů).
- Při řešení **pokročilé šikany** požádá škola o odbornou pomoc externí odborníky, kteří jsou kompetentní k řešení třetího, čtvrtého i pátého stadia (PPP, SPC, neziskové organizace).
- Při **výbuchu skupinového násilí** (tzv. školní lynč) nelze čekat na odborníka, protože oběti hrozí poškození zdraví. Škola tedy poskytuje podle krizového plánu.
- Při řešení by měl být kladen důraz na to, že žák – **oběť šikany, není jejím viníkem** a neměl by být znevýhodněn důsledky řešení. Důležité je zajistit jeho bezpečí.
- Škola zajišťuje **ochranu informací a informátorů**, vyjadřuje jasný **negativní postoj** k násilí a ukazuje, že je toto téma pokládáno za vážné.
- Součástí řešení by mělo zákonitě následovat **nastavení ochranných mechanismů** pro všechny zúčastněné i celou skupinu (třídu). Pro nápravu situace je důležité pracovat s celým kolektivem a vypořádat se i s traumaty těch, kteří mlčky přihlíželi.
- Doporučuje se dále **pracovat s agresorem** (vedení k reflexi vlastního chování, motivů atd.) i s **obětí šikany**. V případě potřeby je možné zákonnému zástupci žáka doporučit spolupráci s PPP, SVP nebo s jinými odborníky.
- Škola nadále sleduje projevy šikany, **reviduje preventivní postupy, bezpečnostní a krizové plány** a nastaví taková opatření, která budou bránit návratu rizikového chování.

Strategie řešení šikany v počátečním stádiu

- zaznamenání ostrakizace či jiných projevů signalizujících šikany pedagogem, přijetí informací z jiné strany (žáci, rodiče), zhodnocení informací a situace a postoupení informací třídnímu učiteli, ŠPP, vedení školy
- rozhovor s žáky, kteří na situaci upozornili, rozhovor oběťmi
- nalezení svědků a individuální rozhovory se nimi
- zajištění ochrany pro oběti
- rozhovor s agresory
- schůzka s rodiči agresorů a agresory (výchovný pohovor nebo výchovná komise)
- schůzka s rodiči obětí
- zprostředkování odborné péče obětem (školní psycholog, nezisková organizace...)
- třídnická hodina – usmíření/oznámení potrestání agresorů
- potrestání agresorů, následná práce s nimi
- třídní schůzka
- práce s kolektivem třídy – zjišťování třídního klima, vztahů ve třídě

Strategie řešení pokročilé šikany (při skupinovém násilí)

A) První (alarmující) kroky k pomoci

- pedagogův bleskový odhad závažnosti a formy šikany
- okamžitý zásah pedagoga na ochranu oběti, zastavení násilí

B) Příprava podmínek pro vyšetřování

- zalarmování pedagogů, informování vedení školy, ŠPP
- zabránění v domluvě skupiny na křivé výpovědi
- pokračující pomoc oběti (přivolání lékaře)
- vyhodnocení situace - oznámení na policii, informovanost rodičů, zprostředkování – navázání kontaktu se specialistou (PPP, SVP, OSPOD)

C) Vyšetřování události

- rozhovor s oběťmi a informátory
- rozhovory se svědky
- rozhovory s agresory

D) Náprava

- schůzka s rodiči (výchovná komise)

- schůzka s rodiči obětí
- odborná práce s kolektivem třídy

Po dobu řešení obtížné situace spojené se šikanou, spolupracuje ŠPP a vedení školy s třídními učiteli, dalšími pedagogickými pracovníky a v případě potřeby jsou přizvány další odborné instituce. Celá situace je důkladně vyhodnocena, následně monitorována a jsou vytyčena taková opatření, která pomohou v minimalizaci výskytu podobných případů.

Při řešení by se škola měla vyvarovat těchto nevhodných postupů:

- přehlížení, bagatelizací agresivního nebo násilného chování,
- odkazování na to, aby si oběť svoji situaci řešila sama, „postavila se jí,“
- nucení žáků, aby veřejně řekli, co viděli nebo se veřejně ihned na místě omlouval,
- vedení rozhovoru s žákem o situaci před ostatními žáky, vedení rozhovorů žáků zapojených do šikany společně,
- nedostatečného vyhodnocení závažnosti problému a z toho plynoucí volby neadekvátních postupů nebo nepřiměřeného trestu,
- emotivního řešení problému (k řešení problému je třeba přistupovat věcně),
- agresivního řešení problému (např. násilím),
- příliš autoritativního řešení (např. zastrašováním nebo vyhrožováním), což může vést spíše ke zhoršení situace, případně ke skrytějším formám šikany, nebo i k jinému rizikovému jednání,
- předjímání recidivy útočnicka,
- řešení i méně závažného rizikového chování v součinnosti s policií (zbytečná kriminalizace útočnicka),
- automatického obviňování oběti (sekundární viktimizace),
- vyhýbání se problematickým aktivitám jako zdrojům budoucí šikany.

Nápravná opatření

Škola má k dispozici pro zastavení násilí agresorů nápravná opatření:

- výchovná opatření (napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele školy),
- realizace individuálního výchovného plánu agresora,
- snížení známky z chování,

- převedení do jiné třídy (je třeba individuálně posoudit efektivitu tohoto opatření, aby nedošlo k přesunutí šikany do nového prostředí a podmínek),
- doporučení rodičům, aby dobrovolně umístili žáka do pobytového oddělení střediska výchovné péče, případně doporučení realizovat dobrovolný diagnostický pobyt žáka v diagnostickém ústavu,
- podání návrhu orgánu sociálně-právní ochrany dětí k zahájení práce s rodinou, případně k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu.

Odpovědnost rodičů a komunikace školy s rodiči

Zákonní zástupci by měli být hned na začátku školního roku informováni o programu proti šikanování. V případě, že rodiče přijdou žádat o pomoc ohledně šikany svého dítěte, škola postupuje následně:

- Pedagog nereaguje obranně a nedůvěřivě, nevyjadřuje pochybnosti a nezlehčuje situaci. Je nutné rodiče v klidu vyslechnout, nepoučovat a aktivně naslouchat. Je potřeba se umět doptat na důležité informace. Podezření nebo tvrzení rodičů, že je jejich dítě šikanováno se nesmí nikdy podcenit a je potřeba situaci prošetřit.
- Škola nezve rodiče zainteresovaných žáků do školy, dokud není šikana vyšetřena. Rodiče agresora, oběti a svědků si nikdy nezveme najednou.
- Rozhovor s rodiči probíhá individuálně (až po vyšetření šikany – u počáteční šikany se to dá obvykle vyšetřit během dvou dnů). Úkolem je rodiče informovat o zjištěních a závěrech a domluvit se na dalších opatřeních. Někdy je vhodné připravit rodiče oběti i na třídní schůzku, kde budou podávány informace o řešení šikany.
- Neinformování rodičů a nepřipravená třídní schůzka je závažným pochybením a často vede k eskalaci destruktivních procesů a negativních emocí.
- Vždy je důležité informovat rodiče, je byla ve třídě zjištěna šikana a jak ji škola řešila. U počáteční šikany stačí podat informaci na pravidelné schůzce, u pokročilé šikany je nutné svolat mimořádnou schůzku. Na schůzce by měl být přítomný metodik prevence (popř. také externí odborník).

Šikana zaměřená na učitele

Šikana zaměřená na učitele ze strany žáků je celostní a multidimenzionální problém, který se týká všech členů školy. Neměla by být v žádném případě považována za individuální

záležitost konkrétního pedagoga, kterou by si měl vyřešit sám. Odpovědnost za prevenci a řešení šikany nese vedení školy, potažmo také zřizovatel. Šikana zaměřená na učitele je specifická tím, že dojde k narušení jasně definovaných rolí (učitel × žák) a **žák/student se dostane do pozice větší moci než pedagog, bez ohledu na formálně vyšší moc a autoritu učitele**. Odehrává se ve škole – ve třídách, na chodbách, ale i mimo školu a v kyberprostoru. **Šikanou může trpět i vysoce zkušený a kompetentní pedagog**. Škola by měla nastavit mechanismy a postupy (krizový plán) k ochraně pedagogů a k účinné prevenci a řešení takového chování, se kterými budou všichni žáci, pedagogové a zákonní zástupci seznámeni.

Specifika pro prevenci šikany zaměřené na učitele:

- vedení školy vyjadřuje pedagogům podporu, oceňuje jejich práci, vytváří atmosféru důvěry a podporuje spolupráci v pedagogickém sboru,
- při podezření na šikanu své osoby nebo kolegy oznámí tuto situaci vedení školy,
- pedagog nastavuje a uplatňuje jasná pravidla ve třídě, na konflikt nebo nerespektování reaguje včas, pracuje s pravidly v chování a používá stanovené důsledky jejich nerespektování konzistentně, vyhýbá se řešení konfliktu a konfrontací ze strany žáka před celou třídou,
- pedagog posiluje zapojení žáků do výuky, dává jim na výběr, připravuje zajímavou výuku, jeho výklad a očekávání jsou pro žáky srozumitelné, věku přiměřené,
- očekává úspěch u všech žáků a podporuje je, dává žákům zpětnou vazbu, staví na silných stránkách,
- nezpůsobuje žákovi ponížení nebo zesměšnění před třídou; při hodnocení zachovává jeho důstojnost,
- pracuje s dynamikou třídy (změny nálad, emocí, chování),
- problémy řeší ve spolupráci se školním poradenským pracovištěm, případně s vedením školy,
- podporuje kooperaci mezi žáky a prostředím, aby se každý žák cítil přijatý.

Specifika pro řešení šikany zaměřené na učitele

Pro řešení šikany zaměřené na učitele platí:

- Pedagog, který čelí šikaně, je v pozici oběti a neměl by zůstat sám, ale vyhledat pomoc ostatních. Škola by měla zajistit bezpečí pro pedagoga a řešit vzniklou situaci se žáky, rodiči a ostatními pedagogy.

- Škola musí mít připravený krizový plán, který mj. zahrnuje pokyny pro zajištění bezpečí pro ohroženého pedagoga a žáky.
- Pedagog si musí zajistit bezpečí (odejde ze třídy, přivolá si pomoc apod.) a požádá o spolupráci jiného kolegu nebo vedení školy pro zajištění dohledu ve třídě, případně izolaci agresora a zajištění bezpečí pro ostatní žáky ve třídě vyžaduje-li to situace.
- Pedagog sám, jeho kolegové i vedení školy musí porozumět tomu, že byl pedagog vystaven traumatickému zážitku, a ten může být bolestným i pro svědky (kolegy nebo žáky ve třídě). Je zapotřebí dovolit si čas na zpracování šoku, neobviňovat se, vyhledat si sociální podporu od kolegů, přátel, rodiny, monitorovat znaky stresu (např. problémy se spánkem, pozorností, úzkosti, zvýšená citlivost, nechut' k jídlu nebo naopak) a případně vyhledat odbornou pomoc.
- Pro třídu, ve které se šikana odehrávala, zajistí škola intervenční program selektivní nebo indikované primární prevence.
- V případě, že je pedagog nespokojený s řešením situace ze strany vedení školy, může se obrátit na příslušný inspektorát práce.

6. Primární prevence v třídních hodinách

Prevence a systematická práce se třídním kolektivem je důležitým krokem při vzniku nebo šíření šikany a jiného rizikového chování. Zodpovídají a řídí si ji především třídní učitelé, jejichž úkolem je pracovat se skupinovou dynamikou třídy a podporovat růst pozitivních mezilidských vztahů ve skupině. Každý učitel si vytváří svůj vlastní systém setkávání a řešení problémů třídy. Může to být ranní/komunitní kruh, třídnické hodiny, třídnické chvílky nebo neformální setkávání s žáky. Součástí této systematické práce bývá diskuze, sebehodnocení, kooperační a zážitkové hry, reflektování situací apod. Učitel učí žáky spolupráci i práci na sociálních vztazích. Tím, že žáky zapojí do dění ve třídě a nechá je částečně rozhodovat o chodu třídy, vede je ke zodpovědnosti a přijímání zodpovědnosti za svá rozhodnutí, respektu ke druhým i sounáležitosti se svou komunitou (třídou). Třídnické hodiny mají především preventivní charakter.

7. Primární prevence ve výuce

Základem prevence rizikového chování ve škole je Školní vzdělávací program a také Preventivní program školy, jehož cílem je podpora zdravého životního stylu žáků, jejich osobnostního a sociálního rozvoje i komunikativních dovedností. Současně by měl sloužit

žákům jako vodítka při osvojování takových dovedností, postojů a kompetencí, které snižují případné riziko konkrétních forem chování.

Primární prevence se na 1. stupni uplatňuje především v třídních projektech a předmětech humanitního a výchovného zaměření, tj. český jazyk, prvouka, vlastivěda, přírodověda, hudební výchova, tělesná výchova a výtvarná výchova. Na 2. stupni jsou témata prevence obsažena především v předmětech občanská výchova a výchova ke zdraví, ale také v pracovních činnostech (vaření). V rámci těchto předmětů je možné nasměřovat žáky směrem ke zdravému životnímu stylu, péči o sebe nebo „nacvičovat“ vhodné chování ke druhému a toleranci.

Učitelé by měli zařazovat takové metody učení, které žáky aktivně zapojí do výuky, umožní jim rozvoj spolupráce a naučí dávat i přijímat zpětnou vazbu. Naopak by se měli vyhnout takovým metodám, které neúčelně vytvářejí nebo zvyšují napětí a následně vytvářejí potřebu uvolnit (vybít) negativní energii.

8. Primární prevence ve školních i mimoškolních programech mimo vyučování

Kromě dopolední výuky je pro žáky připravena řada třídních a školních projektů a akcí s cílem podpořit sounáležitost se společenstvím třídy, školy, klubu... Do školního života žáků zahrnujeme dění, které přesahuje rámec třídy – jsou to např. přestávky, školní družina, školní klub, školní knihovna, herna a jiné mimoškolní aktivity. Také tyto aktivity nabízejí žákům možnost budování sociálních vazeb a kvalitně stráveného volného času. Soupis mimoškolních aktivit je podrobně uveden v Preventivním programu a na webu školy.

9. Ochranný režim

Účinný ochranný režim je předpokladem prevence rizikového chování s celoškolskou působností. V obecné rovině se jedná především o školní řád a pedagogické dozory. Školní řád stanovuje práva a povinnosti žáků, učitelů i zákonných zástupců. Určuje pravidla slušného chování ve škole, zakazuje násilí vůči spolužákům i pedagogům a při přestupku stanovuje způsob potrestání. V prostorách školy je pedagogickými pracovníky vykonávána dozorová činnost. Pedagogické dozory věnují zvýšenou pozornost rizikovým místům.

Žákům jsou k dispozici také pracovníci ŠPP (např. pravidelné individuální schůzky se školní psycholožkou) a online schránka důvěry (Nenech to být). V předškolní škole je pro žáky připravena nástěnka s důležitými informacemi i telefonními čísly z oblasti primární prevence.

10. Spolupráce se zákonnými zástupci

Úspěšné vzdělávání žáků a předcházení rizikovému chování se neobejde bez vzájemné spolupráce školy s rodinou (zákonnými zástupci). Spolupráce funguje formou konzultací s třídními učiteli (1. stupeň – první pondělí v měsíci, 2. stupeň – kdykoliv po předchozí domluvě), třídních schůzek, dnů otevřených dveří, školské rady, prostřednictvím úkolníčku, žákovské knížky a on-line žákovské knížky Škola Online.

Zákonní zástupci jsou na třídních schůzkách seznámeni se Školním řádem a všemi dokumenty vztahujícími se k prevenci rizikového chování. Dokumenty jsou přístupné na webu školy, kde jsou umístěny také veškeré aktuální informace o dění ve škole.

Zákonní zástupci žáků by si měli všimnout především těchto možných signálů (šikanování):

- za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi,
- nemá kamaráda, s nímž by trávil volný čas, telefonovalo si apod.,
- není zváno na návštěvu k jiným dětem,
- nechce jít ráno do školy (zvláště když dříve mělo školu rádo). Dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm patrný i strach,
- ztrácí chuť k jídlu,
- nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, příp. střídá různé cesty, prosí o odvoz autem,
- chodí domů ze školy hladové (agresoři mu berou svačinu nebo peníze na svačinu),
- usíná s pláčem, má neklidný spánek, křičí ze snu, např. "Nechte mě!",
- ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně,
- bývá doma smutné či apatické nebo se objevují výkyvy nálad,
- zmínky o možné sebevraždě,
- odmítá se s trápením svěřit,
- žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody (např. opakovaně mluví o ztrátě), příp. doma krade peníze,
- nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí,
- je neobvykle, nečekaně agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, projevuje i zlobu vůči rodičům,
- stěžuje si na neurčitě bolesti břicha nebo hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma, své zdravotní obtíže může přehánět, případně i simulovat (manipulace teploměrem apod.),

- vyhýbá se docházce do školy,
- zdržuje se doma více, než mělo ve zvyku.

11. Školní poradenské služby

Školní poradenské služby jsou ve škole poskytovány poradenským pracovištěm, které pracuje ve složení:

- Výchovný poradce (ředitelka školy)
- Metodik prevence
- Školní psycholog

12. Spolupráce se specializovanými zařízeními

V příloze PPŠ je k nalezení seznam specializovaných zařízení, na které se bude škola v případě potřeby obracet. V současné době škola nejvíce spolupracuje s pedagogicko-psychologickou poradnou a orgánem sociálně-právní ochrany dětí.

13. Vztahy se školami v okolí

V současné době aktivně nespolupracujeme se žádnou z okolních škol.

Seznam použitých zkratk

OSPOD – Orgán sociálně-právní ochrany dětí

PPP – Pedagogicko-psychologická poradna

PPŠ – Preventivní program školy

SPC – Speciálně-pedagogické centrum

SVP – Středisko výchovné péče

ŠPP – Školní poradenské pracoviště

PŘÍLOHA 1: Stadia šikanování

První stadium: Zrod ostrakismu

Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen skupiny necítí dobře. Je neoblíben a není uznáván. Ostatní ho více či méně odmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky, dělají na jeho účet „drobné“ legrácky apod. Tato situace je již zárodečnou podobou šikanování a obsahuje riziko dalšího negativního vývoje.

Druhé stadium: Fyzická agrese a přitvrzování manipulace

V zátěžových situacích (což může být i školou vytvářené konkurenční prostředí), kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci sloužit jako hromosvod. Spolužáci si na nich odreagovávají nepříjemné pocity, například z očekávané těžké písemné práce, z konfliktu s učitelem nebo prostě jen z toho, že chození do školy je obtěžuje. Manipulace se přitvrzuje a objevuje se zprvu ponejvíce subtilní fyzická agrese. Stupňování agrese může být dáno také neřešením předchozí situace.

Třetí stadium (klíčový moment): Vytvoření jádra

Vytváří se skupina agresorů, úderné jádro. Tito šířitelé „viru“ začnou spolupracovat a systematicky, nikoliv již pouze náhodně, šikanovat nejvhodnější oběti. V počátku se stávají jejich oběťmi ti, kteří jsou už osvědčeným objektem ostrakizování. Třída ví, o koho jde. Jde o žáky, kteří jsou v hierarchii nejnižší, tedy ti „slabí“. Většinou platí mezi ostatními žáky názor - „raději on, než já“.

Čtvrté stadium: Většina přijímá normy

Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. V této době získává neformální tlak ke konformitě novou dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. Platí „Buď jsi s námi, nebo proti nám.“ U členů „virem“ přemožené skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná vůdcům. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě – aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají při tom uspokojení.

Páté stadium: Totalita neboli dokonalá šikana

Násilí jako normu přijímají všichni členové třídy. Šikanování se stává skupinovým programem. Obrazně řečeno nastává éra „vykořisťování“. Žáci jsou rozděleni na dvě sorty lidí, které pro přehlednost můžeme označit jako „otrokáře“ a „otroky“. Jedni mají všechna práva, ti druzí nemají práva žádná. Ve čtvrtém a pátém stadiu hrozí reálné riziko prorůstání parastruktury šikany do oficiální školní struktury. Stává se to v případě, kdy iniciátor

šikanování je sociometrickou hvězdou. Je žákem s výborným prospěchem, má kultivované chování a ochotně pomáhá pedagogovi plnit jeho úkoly.

Zvláštnosti u psychických šikan

U psychických šikan zůstává princip stadií nezměněn. Nicméně jejich podoba je jiná. V popředí je nepřímá a přímá verbální agrese čili psychické násilí. Často se zraňuje „jen“ slovem a izolací. Rozdíl je pouze v tom, že se nestupňuje násilí fyzické, ale psychické. Krutost psychického násilí si však v ničem nezádá s nejbrutálnější fyzickou agresí.

(Kolář, 2011)

PŘÍLOHA 2: Literatura a webové odkazy

Kolář M. (2011). Nová cesta k léčbě šikany. Praha: Portál.

Webové odkazy

Web Minimalizace šikany, www.minimalizacesikany.cz (poradna, publikace, letáky ke stažení apod.)

Společenství proti šikaně, www.sikana.org

Internet poradna, www.internetporadna.cz

Sdružení Linka bezpečí (116 111), www.linkabezpeci.cz

Veřejný ochránce práv, www.ochrance.cz.

Amnesty International ČR, www.amnesty.cz

E-Nebezpečí pro učitele, www.e-nebezpeci.cz

Národní centrum bezpečnějšího internetu, www.ncbi.cz

Portál E-Bezpečí, www.e-bezpeci.cz

Online poradna projektu E-Bezpečí, www.napisnam.cz

Kontaktní centrum, které přijímá hlášení, týkající se nezákonného a nevhodného obsahu internetu, www.Horka-linka.cz

Vyhledávací aplikace certifikovaných primárně preventivních programů také v oblasti šikany:
<http://www.nuv.cz/t/pracoviste-pro-certifikace/poskytovatele>